

УДК 342:340.11

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ
КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

**THE THEORETICAL-METHODOLOGICAL PROBLEMS
OF SCIENTIFIC RESEARCHES OF CONSTITUTIONAL LAW
ON THE MODERN STAGE**

Кравчук В.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

У статті проаналізовано методи дослідження конституційних явищ. Доведено, що дослідження основних категорій конституційного права, виявлення складових елементів, вирішення наявних проблемних питань, пов'язаних із застосуванням конституційних норм, вимагають формування відповідної методології. Обґрунтовано висновок про те, що під методами дослідження конституційних явищ варто розуміти систему фундаментальних ідей та принципів, які допомагають виявити юридичні особливості інститутів конституційного права та змодельовати перспективи його розвитку.

Ключові слова: конституційне право, метод, методологія, наукові методи, принципи наукових досліджень.

В статье проанализированы методы исследования конституционных явлений. Доказано, что исследование основных категорий конституционного права, определение их составляющих, решение существующих проблемных вопросов, связанных с применением конституционных норм, требуют формирования соответственной методологии. Обоснован вывод о том, что под методами исследования конституционных явлений следует понимать систему фундаментальных идей и принципов, которые дают возможность определить юридические особенности институтов конституционного права и смоделировать перспективы его развития.

Ключевые слова: конституционное право, метод, методология, научные методы, принципы научных исследований.

The methods of research of the constitutional phenomena are analyzed in the article. It is well-proven that research of basic categories of constitutional right, exposure of their component elements, decision of existent problem questions, constitutional norms related to application requires forming of corresponding methodology. There is reasonable a conclusion that under the methods of research the constitutional phenomena it costs to understand the system of fundamental ideas and principles that allow to find the legal features of institutes of constitutional law and model the prospects of his development.

Key words: constitutional law, method, methodology, scientific methods, principles of scientific researches.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні перед наукою конституційного права постають нові виклики та завдання, зумовлені складним перебігом політико-правових процесів в Україні. Цьому сприяє і продовження конституційної реформи, що сформувала нові цілі сучасного конституційного процесу та модернізувала вектори конституційних змін.

Обґрунтування основних категорій конституційного права, виявлення їхніх складових елементів, вирішення наявних проблемних питань, пов'язаних із застосуванням конституційних норм, вимагає формування відповідної методології дослідження. Це пов'язано з тим, що лише правильне застосування всього арсеналу інструментів, які розроблені методологією науки конституційного права, дає змогу отримати достатній рівень знань про конституційно-правові явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Проблема методології сучасного правознавства в цілому й такої галузевої науки, як конституційне право України, зокрема сьогодні залишається досить актуальною. Це підтверджується в тому числі появою останнім часом монографічних досліджень і дисертаційних робіт таких вітчизняних вчених-правознавців, як М. Афанасьєва, Я. Берназюк, Р. Гаврилук, Н. Заяць, В. Кафарський, М. Кельман, І. Куян, І. Магновський, А. Маляренко, М. Мацькевич, В. Нестерович, М. Оніщук, М. Савчин, О. Совгіря, М. Ставнійчук, В. Федоренко, О. Ющик та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основною метою статті є виокремлення базових методів дослідження конституційно-правових явищ, а також надання авторського варіанта дефініції «метод конституційно-правових досліджень» і класифікація таких методів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «метод» поширений у всіх юридичних науках, і загалом можна стверджувати про певну єдність у поглядах вчених-правознавців на його сутність і зміст. Зокрема, в теорії держави та права усталеним є підхід про те, що метод – це визначена система приписів, принципів, вимог, що повинні орієнтувати суб'єкта пізнання на рішення конкретного науково-практичного завдання, на досягнення визначеного результату в певній сфері [1, с. 45]. У кожній окремо взятій галузі права категорія «метод» має свої особливості й тлумачиться по-своєму. До того ж проблеми методу та методології становлять самостійний предмет досліджень певної юридичної науки.

Досліджуючи проблеми методології держави і права, Н. Пархоменко найбільш прийнятною для теоретичного осмислення феномену держави та права виділяє таку структурно-ієрархічну їх побудову: загальні (філософські) методи (діалектичний та метафізичний методи); загальнонаукові методи (історичний, формально-логічний, системний, функціональний, синергетичний методи та метод структурного аналізу); приватно-наукові методи (конкретно-соціологічний, статистичний, прогностичний методи та

метод моделювання); спеціальні методи (порівняльно-правовий, формально-догматичний (юридичний) методи та метод правового експерименту) [1, с. 47–61]. Аналогічної точки зору дотримується відомий вітчизняний теоретик права академік П. Рабінович [2, с. 618].

Подібні підходи зустрічаються і під час безпосереднього дослідження конституційно-правових явищ. Так, здійснивши розгорнуте дослідження методології сучасного конституціоналізму, А. Крусян також пропонує чотирирівневу структуру: перший рівень – діалектико-філософський, світоглядною основою якого є діалектика; другий – спеціальний, що охоплює сутнісний, інтегративний та системний методи дослідження; третій – універсальний, що складається із загальнонаукових (історико-генетичний, логічний, синергетичний, аксіологічний і приватно-науковий) та приватно-наукових (соціологічний, статистичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний (догматичний) та прогностичний (конституційно-наукове прогнозування)) методів; четвертий – практично-перетворювальний: в основі його лежить метод моделювання, за допомогою якого розробляються проекти конституційних нормативно-правових актів [3, с. 4].

Більшість учених, які досліджували питання методології конститу-

ційно-правових досліджень, також пропонують окремо виділяти юридичні методи та відносити до них системно-структурний, порівняльно-правовий, історичний, логічний (Н. М'яловицька) [4, с. 26–28], системний, структурно-функціональний, діяльнісний, порівняльно-правовий, історично-ретроспективний, формально-догматичний, конкретно-соціологічний та прогностичний (В. Федоренко) [5, с. 48]; системний, порівняльно-правовий, історичний, метод конкретних соціологічних досліджень, статистичний, формально-логічний, структурно-функціональний, конституційної компаративістики (М. Оніщук) [6, с. 63]; системний, структурно-функціональний, діяльнісний, порівняльно-правовий, формально-догматичний, метод конкретно-соціологічних досліджень та прогностичний метод (Д. Белов) [7, с. 86–96]; порівняльний, конкретно-історичний, логіко-теоретичний, системно-структурний, системно-функціональний, формально-логічний та формально-юридичний (О. Скакун) [8, с. 49]; гносеологічний, логічний, евристичний, комунікативний та прогностичний (Я. Берназюк) [9, с. 24].

Альтернативну класифікацію методів на основі поділу наукового дослідження на етапи (емпіричний і теоретичний) пропонує С. Петренко. Так, до емпіричних методів автор відносить порівняльно-правовий та

порівняльно-історичний методи, до емпірично-теоретичних – методи абстрагування, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, правового моделювання, а до методів теоретичного дослідження належать історично-правовий метод, структуралізм, функціоналізм, структурно-функціональний метод, метод системного аналізу, теорії, аналогії. Крім того, С. Петренко виділяє допоміжні методи дослідження (дискрептивний метод, метод попереднього знання про предмет, інтуїтивний метод) та спеціальні методи правових досліджень (порівняльно-правовий, історично-правовий, метод правового моделювання, метод деонтичної логіки та метод правової герменевтики) [10].

У цілому ж, підтримуючи вищевказані підходи вітчизняних вчених щодо класифікації методів правових досліджень, вважаємо за необхідне зупинитись на спеціально-юридичних методах, які використовуються для дослідження конституційних явищ: системний, структурно-функціональний, діяльнісний, порівняльно-правовий (метод компаративістики), історично-ретроспективний, формально-догматичний тощо. Такі методи, як конкретно-соціологічний, статистичний, гносеологічний, логічний, евристичний, комунікативний тощо, можуть стати предметом окремих наукових розвідок.

Первинним щодо дослідження конституційних явищ є системний

метод. Відповідно до цього методу досліджуване явище розглядається як певна система, що включена до системи більш широкого порядку, виконує в ній певні функції та пов'язана з нею зв'язками різного роду [11, с. 15].

Як справедливо зазначає професор В. Федоренко, застосування системного методу передбачає дослідження конституційних явищ, статусів, режимів, процедур і процесів як взаємозумовлених систем. При цьому важливим є виокремлення структурних елементів предмета конституційно-правового дослідження і з'ясування характеру зв'язків між ними [5, с. 48].

Системний метод дослідження застосовується одночасно з іншими методами. Це допомагає зрозуміти діалектику загального та особливого, яка розкривається в динаміці судової системи. Причому тут необхідно враховувати й те позитивне, що є в структурно-функціональному та порівняльному методах, які мають також важливе інструментальне значення.

Взаємодоповнюючим до системного можна вважати структурно-функціональний метод. Професор В. Федоренко підкреслює, що структурно-функціональний метод є своєрідним симбіозом двох поширених у науці методів – функціонального аналізу та структурного аналізу [5, с. 50]. Перший із них дає

змогу пізнати механізм і процедуру функціонування суб'єктів конституційно-правових відносин. Другий метод, будучи безпосередньо поєднаним зі специфікою системного та структурного методів, передбачає пізнання внутрішньої побудови та структурних елементів конституційно-правових інститутів.

Застосування системного та структурно-функціонального методів зумовлює необхідність залучення до методології дослідження конституційних явищ також діяльнісного методу. Так, продовжуючи вивчати методи конституційно-правових досліджень В. Федоренко обґрунтовано зазначає, що діяльнісний метод, будучи логічним продовженням інтегрального структурно-функціонального методу, передбачає дослідження відповідних конституційно-правових явищ через призму їхньої дієвості [5, с. 50]. Крім того, Б. Шагієв наголошує, що юридична діяльність отожднюється з правовою поведінкою, юридичною практикою, активністю, правовими формами діяльності держави, юридичним процесом, правовідносинами та іншими суміжними явищами [12, с. 6].

Особливо перспективним для дослідження конституційно-правових явищ варто розглядати порівняльно-правовий метод, або метод компаративістики. Він не лише дає змогу виявити загальні тенденції

розвитку конституційних явищ в Україні та зарубіжних країнах, а й сприяє виявленню феноменології розвитку конституційних явищ. Адже, як відомо, слово «порівняння» тлумачиться саме як зіставлення чого-небудь із метою виявлення схожості та розбіжностей.

Варто погодитись із В. Федоренком у тому, що метод конституційної компаративістики вимагає поміркованого застосування, адже не в усіх випадках механічне перенесення тих чи інших моделей зарубіжного конституціоналізму в національну практику дає позитивні результати [5, с. 52]. Негативним, на думку дослідника, є темпоральний чинник такого запозичення, адже на момент імплементації того чи іншого інституту конституційного права в українські правові реалії він зазнає об'єктивних змін і часто набуває іншого змісту та форми навіть у системах-донорах. А отже, приходиться до висновку В. Федоренко, будь-яке запозичення є завідомо ретроспективним за своїми хронологічними показниками [5, с. 53].

Завершуючи характеристику порівняльно-правового методу, варто зазначити, що в сучасних умовах він набуває свого особливого звучання, зважаючи на реалізацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Тому для дослідження конституційних явищ важливим є врахування позитивного

досвіду із цього питання в країнах – учасницях Європейського Союзу. Крім того, це дасть змогу уникнути прорахунків під час проведення конституційної та судово-правової реформ.

Своєрідним різновидом порівняльно-правового методу С. Бостан вважає кластерний метод (від англ. cluster – згущення, пучок, група), суть якого полягає в класифікації тих чи інших об'єктів на основі порівняння їхніх конституційних характеристик і статистичного оброблення отриманих даних [13, с. 22].

Сучасні теоретичні та практичні проблеми конституційного права, конституційної та судово-правової реформ вимагають належного методологічного забезпечення, що неможливо без історичного підходу до вирішення поставлених завдань. Історично-ретроспективний метод дає змогу уникнути завідомо програшних моделей вирішення проблеми конституційно-правового регулювання.

Необхідним методом дослідження конституційних явищ є формально-догматичний (юридичний) метод, який, на думку О. Петришина, використовується для пізнання внутрішньої форми правових явищ і процесів, дає змогу на основі узагальнення та виявлення ознак формулювати поняття, дефініції, визначення. Особливість цього специфічного для юриспруденції методу поля-

гає в зосередженні уваги на логічному опрацюванні правових норм [14, с. 33–34]. Н. Крестовська та Л. Матвеева стверджують, що формально-догматичний метод становить обов'язковий, необхідний ступінь у науковому пізнанні права, бо допомагає описати, узагальнити, класифікувати, систематизувати, передати одержане знання ясним, цілком визначеним способом [15, с. 13].

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, метод дослідження конституційних явищ – це система заснованих на світоглядно-філософських принципах пізнання відповідного предмета наукових досліджень правил, прийомів і способів, які допомагають виявити юри-

дичні особливості інститутів конституційного права та змодельовати перспективи його розвитку на майбутнє. Застосування комплексу спеціально-юридичних та інших методів дослідження означає проведення завершеної роботи, спрямованої на отримання та створення наукової інформації (знань) для її використання з метою досягнення суспільно корисного результату. Кожен дослідник зобов'язаний зібрати, опрацювати, узагальнити та структурувати вже наявну інформацію, примножити її (створити нову), обговорити матеріал у відповідному науково-експертному та практичному середовищі й лише потім представити власне цілісне (завершене) наукове дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні проблеми теорії держави та права. Частина 1. Актуальні проблеми теорії держави : [навч. посібник] / [С. Тимченко, С. Бостан, С. Легуша, Н. Пархоменко, Т. Пікуля, Н. Пронюк]. – К. : КНТ, 2007. – 315 с.
2. Рабінович П. Методологія юридичної науки / П. Рабінович // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. Шешученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 2001. – Т. 3: К–М. – С. 618–619.
3. Крусян А. Методологія сучасного українського конституціоналізму / А. Крусян // Юридический вестник. – 2012. – № 2. – С. 4–13.
4. Мяловицька Н. Конституційно-правова реформа і методологія науки конституційного права / Н. Мяловицька // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 2. – С. 22–29.
5. Федоренко В. Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні : наукова доповідь / В. Федоренко ; НАПрН України, Київський регіональний центр. – К. : Видавництво Ліра-К, 2015. – 64 с.
6. Оніщук М. Конституційні основи референдної демократії в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02 / М. Оніщук ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2010. – 513 с.

7. Белов Д. Парадигма українського конституціоналізму : [монографія] / Д. Белов. – Великий Березний : РК «Євростандарт», 2011. – 399 с.
8. Скакун О. Принципи у методологічному інструментарії загального порівняльного правознавства / О. Скакун // Право України. – 2013. – № 3–4. – С. 49–60.
9. Берназюк Я. Конституційні основи правотворчості Президента України: теорія і практика : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.02 / Я. Берназюк. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2014. – 590 с.
10. Петренко С. Методи наукового дослідження у сфері права інтелектуальної власності / С. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ndiiv.org.ua/ua/library/view-metody-naukovoho-doslidzhennja-v-sferi-prava-intelektualnoji-vlasnosti.html.
11. Советское государственное право : [учеб. для юрид. вузов] / Под ред. Е. Козловой, В. Шевцова. – М. : Высшая школа, 1978. – 439 с.
12. Москвич Л. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : [монографія] / Л. Москвич. – Харків : Вид-во «ФІНН», 2011. – 384 с.
13. Шагиев Б. Юридическая деятельность и ее система: проблемы теории и практики : [монографія] / Б. Шагиев. – М. : Юрлитинформ, 2014. – 365 с.
14. Бостан С. Методологічний інструментарій конституційно-правового дослідження / С. Бостан // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2010. – № 3. – С. 19–25.
15. Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. вищих навчальних закладів] / за ред. М. Цвіка, О. Петришина. – Х. : Право, 2010. – 584 с.